
THE PRINCIPLE OF SEPARATION OF POWERS AND ITS APPLICATION IN THE PARLIAMENTARY, PRESIDENTIAL AND AUTHORITARIAN FORMS OF GOVERNMENT

Mariya Doncheva

National Military University “Vasil Levski”, Veliko Tarnovo, Bulgaria, mvdoncheva@gmail.com

Abstract: The focus of the present work is on one of the most important principles of the modern constitutional state, namely the separation of powers. The separation of powers is an inalienable part of the constitutions of modern liberal-democratic states and is a prerequisite for the observance of democratic principles. At the same time, constitutionalism would be impossible without separation of powers, since all political power would hypothetically be concentrated in the hands of one person, and his word would accordingly become supreme law.

Over the years, the theory of the separation of powers has been subject to multiple interpretations and has been applied differently, which can be explained by the extreme complexity of the state phenomenon. It is obvious that without even a cursory review of such research and an analysis of the traditional separation of powers doctrine, it would be difficult to present a reasoned position that is not easily refuted. With this in mind, based on specific theoretical developments in the scientific literature, dedicated to the historical development of this principle and its actual applicability in various social systems, its importance for guaranteeing the foundations of the rule of law and human rights and freedoms will be analyzed.

The separation of powers is a basic principle of the modern state. Many factors such as anthropology, history, religion, natural conditions and folk psychology are able to influence the development of the state, thereby changing its overall appearance. Therefore, constitutionalists from different countries today present different models for the separation of powers and debate the strengths and weaknesses of this principle, even reaching the assumption that the separation of powers can lead to the paralysis of governance or to insufficient coordination between the various institutions, which would lead to a certain lack of balance between them and contribute to a reduction in management efficiency.

Analyzing different models of government helps to discover how the separation of powers copes with the challenges faced by modern states. In conclusion, an attempt is made to define some possible changes in the system of separation of powers, as well as the future of this important principle of government in the state.

Keywords: state, authority, government, principle, separation of powers, constitutionalism

ПРИНЦИПЪТ ЗА РАЗДЕЛЕНИЕ НА ВЛАСТИТЕ И НЕГОВОТО ПРИЛОЖЕНИЕ В ПАРЛАМЕНТАРНИТЕ, ПРЕЗИДЕНТСКИТЕ И АВТОРИТАРНИТЕ ФОРМИ НА ДЪРЖАВНО УПРАВЛЕНИЕ

Мария Дончева

Национален военен университет „Васил Левски“, Велико Търново, България,
mvdoncheva@gmail.com

Резюме: Фокусът на настоящата разработка е върху един от най-важните принципи на съвременната конституционна държава, а именно разделението на властите. Разделението на властите е неотменна част от конституциите на модерните либерално-демократически държави и е предпоставка за съблюдаването на демократичните принципи. Същевременно, конституционализмът би бил невъзможен без разделяне на властите, тъй като цялата политическа сила хипотетично ще се концентрира в ръцете на едно лице, а неговата дума съответно би се превърнала във върховен закон.

През годините, теорията за разделението на властите подлежи на множество тълкувания и се прилага различно, което може да се обясни с изключителната сложност на явленията държава. Очевидно е, че без, макар и бегъл, преглед на подобни изследвания и анализ на традиционната доктрина на разделението на властите, трудно би могло да се представи аргументирана позиция, която да не е лесно оборима. С оглед на това, въз основа на конкретни теоретични разработки в научната литература, посветени на историческото развитие на този принцип и фактическата му приложимост в различните форми на държавно управление, ще бъде анализирана важноста му за гарантиране на устоите на правовата държава и на човешките права и свободи.

Разделението на властите се явява основен принцип на модерната държава. Множество фактори като антропологията, историята, религията, природните условия и народната психология са способни да окажат влияние върху развитието на държавата, с което се променя и цялостният ѝ облик. Поради това конституционалисти от различни държави днес представят разнородни модели за разделение на властите и диспутират силните и слаби страни на този принцип, като стигат дори до предположение, че разделението на властите може да доведе до парализиране на управлението или до недостатъчна координация между различните институции, което да доведе до известна липса на равновесие между тях и да допринесе за намаляване на ефективността на управлението.

Анализът на различните модели на държавно управление помага да открием как разделението на властите се справя с предизвикателствата, пред които съвременните държави са поставени. В заключение е направен опит за дефиниране на някои възможни изменения в системата за разделение на властите, както и за бъдещето на този важен принцип на управление в държавата.

Ключови думи: държава, власт, държавно управление, принцип, разделение на властите, конституционализъм

1. УВОД

Теорията за разделение на властите, като комплексно явление, се развива и получава различни обяснения през дългите години на изследване от конституционалисти, като един от най-важните принципи за защитата на правата държава и гражданските права и свободи. Без претенции за изчерпателност, целта на настоящата разработка е да определи механизмите на неговото приложение в парламентарните, президентските и авторитарните форми на държавно управление. В днешната модерна държава съществуват различни интерпретации, като според начина на управление наблюдаваме президентски и парламентарен модел на разделение на властта. Редица модерни, либерални и демократични държави упражняват вариации, като никой модел не може да претендира за върховенство или съвършенство. Макар и фиктивно, разделение на властите се наблюдава и в авторитарни и тоталитарни държави, но в тези случаи върховният лидер или партията преодоляват разделителните граници, с което обезсмислят дълбокия замисъл на идеята, но за да разгледаме вариациите, първо е необходимо да се обърне внимание на основното понятие.

2. СЪЩНОСТТА НА РАЗДЕЛЕНИЕТО НА ВЛАСТИТЕ В ДОКТРИНАТА И ПРАКТИКАТА

Теорията за разделението на властите се свързва основно с имената на Джон Лок и Шарл Луи Монтескьо. В своя знаменит труд „Духът на законите“ Монтескьо привежда формулата „власт възпира власт“, с която се цели автоматичното запазване на свободата в действията на държавните органи, като прилагането ѝ в известна степен гарантира противодействие срещу опитите за установяване на деспотичност и контрол върху всички аспекти на обществения живот. Така на практика, когато всяка власт има възможността да контролира действията на другите власти, това води до балансирана система, която не позволява на нито една власт да стане твърде мощна или абсолютна. Освен това, по този начин се гарантира, че няма да има злоупотреби с властта и правата на гражданите ще бъдат защитени (Монтескьо, 1984).

Сходни с възгледите на Монтескьо са тези на френският юрист Мишел Тропер, който е известен с работата си в областта на конституционното право. Макар да стига до извода, че Монтескьо не е желал разделението на властите, Тропер смята, че разделението на властите е от решаващо значение за функционирането на правната държава и за защита на гражданските права и свободи, като обръща специално внимание на съдебната власт и гаранциите за способността ѝ да действа без външно влияние и натиск (Тропер, 1998, стр. 207-220). Както всяка теория, и теорията на Тропер има някои слабости, които трябва да бъдат взети предвид. На първо място, тя предполага, че всяка власт ще работи в рамките на своите ограничения и няма да се опитва да превземе контрола на другите власти. На практика обаче, е възможно да има злоупотреби, когато, например, изпълнителната власт, чрез авторитарни практики, се опитва да повлияе върху съдебната власт или когато законодателната власт предприема действия по промяна на законодателната рамка, ограничавайки правата на гражданите, като по този начин нарушава принципа на разделението на властите. Ярък пример за преимуществената роля на изпълнителната власт в някои случаи във връзка с настъпилата пандемия от COVID-19 и въведеното извънредно положение, заедно с последвалата го извънредна епидемична обстановка в България. Според Цветан Сивков „това е време, в което държавата въз основа на Конституцията и на възможните и приложими към ситуацията демократични стандарти, ограничава действието на законодателната и съдебната власт и извежда на преден план ролята и функционирането на изпълнителната“ (Сивков, 2021). На второ място разделението на властите може да доведе до трудности за балансиране на властта между отделните институции. Това на свой ред предизвиква забавяне на икономически или социални реформи, както и неефективност в работата на държавата (Димитрова, Д. &

Йолова, Г. & Анреева, А & Благойчева, Х. & Недялкова, П. & Богданов, Х., 2022, р. 161). На следващо място принципът на разделение на властите може да не осигури достатъчна защита на гражданските свободи, особено когато други институции, като медиите или гражданското общество, не са достатъчно силни, за да контролират властимащите институции. Въпреки това, посочените слабости не означават, че теорията на Тропер е неприложима. С цел избягване на отчетените проблеми, могат да бъдат приложени различни решения, като например създаване на механизми за контрол над властта и системи за сътрудничество и консултации между различните институции. В отговор на това предложение с ПМС № 240 от 2019 г. в България се създаде Национален координационен механизъм за върховенство на правото и на съвет за неговото прилагане². Създаден в изпълнение на задълженията на Р България като страна-член на ЕС и с цел да осигури съгласувано, ефективно и системно прилагане на правото в страната, Националният координационен механизъм за върховенство на правото е инструмент за координиране и мониторинг в областта на правата на човека, правосъдието и борбата с корупцията. Механизмът включва участието на представители на съдебната власт, министерствата и неправителствени организации, което е достатъчно основание да твърдим, че той не само помага за подобряване ефективността на правната система в България, но също така допринася за укрепване на принципа на разделение на властите, като осигурява по-голяма независимост и отчетност в дейността на всички клонове на властта.

Основата за разделието на властите и уредбата на държавата, зададена от Джон Лок и Шарл Луи Монтескьо се доразвива от бащите на конституцията - Александър Хамилтън и Джеймс Мадисън, в новата република на Северна Америка. Мадисън и Хамилтън публикуват есета и статии под наименованието „Федералистът“, където размишляват върху държавното устройство и конституцията на младата република. Джеймс Мадисън развива идеята за контрол и възпиране между различните власти, а Александър Хамилтън, позовавайки се на Монтескьо, лобира за важноста на съдебната власт и отделянето ѝ от останалите две (Мадисън, Дж. & Хамилтън, А., 1997).

Друг автор, чиито трудове заслужават внимание е конституционалистът проф. Морис Вил, който извежда, че за да се осъществи и поддържа политическата свобода е жизненоважно управлението да бъде разделено на три органа – законодателен, изпълнителен и съдебен. На всеки един от трите органа кореспондират специфични функции за управление на държавата. Органите на властта трябва да се ограничават до изпълнението на собствените си функции и да не навлизат в делата на другите. Според него също така, лица, заети в един от трите клона нямат право да упражняват действие в останалите два (Vile, 2012).

В съвременната доктрина конституционалистите се обединяват около твърдението, че в чистата си форма теорията е неприложима в реалността, тъй като държавната власт, произтичаща от суверенитета на народа, е единна и неделима сила, поради което пълното разделение на властите е обречено да наруши принципите си. За сметка на това, съществуващите модели на разделение в модерните власти показват богатството на възможности, които теорията предоставя.

3. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПА В ДЪРЖАВИ С ПАРЛАМЕНТАРНА ФОРМА НА УПРАВЛЕНИЕ

Принципът за разделение на властите подлежи на множество различни и противоречиви тълкувания. Това в голяма степен зависи от организацията на държавната власт, а тя, от своя страна, е силно повлияна от историческия контекст на държавата. В парламентарните държави принципът за разделение на властите се прилага чрез конституционни гаранции и правни механизми, които гарантират независимостта на всяка от трите власти. Във Великобритания няма формална конституция, но принципът за разделение на властите е в основата на традиционната конституционна практика, като изпълнителната власт е репрезентирана от правителството, законодателната – от парламента, а съдебната – от съдебната система. Германия като парламентарна държава също прилага по подобен начин на този във Великобритания принципа на разделение на властите, като в нейния случай изпълнителната власт е представена от правителството, законодателната е в ръцете на Бундестага (Федералния парламент) и Бундесрата (Федералния съвет), а съдебната - от съдебната система. Въпреки приведените примери, в парламентарните републики разделието между трите власти често е по-размито. Дали парламентът и правителството ще си взаимодействат или ще си опонират, зависи от специфичните конституционни уредби, но легитимирането и на двете власти произлиза от едно и също електорално действие (Möllers, 2015). От тук може да открием едно парадоксално явление, което обособява парламентарния модел - политическите партии, получили представителство в парламента - законодателна власт, започват борба за сформирание на правителство -

² Повече за Националния координационен механизъм за върховенство на правото и на съвета за неговото прилагане вж на : <https://www.justice.government.bg/home/index/4e50781a-edf0-48d5-a312-cf600372d1b0>

изпълнителна власт. При успех, парламентът и парламентарното мнозинство започват, до известна степен, да работят в интерес на изпълнителната власт, за да бъде задържана тя на власт. Това е едно доказателство, че чистата теория за разделение на властите е неприменима в пълната си същност. Парламентаризмът, макар и с по-малки граници на разделение на властите, е изпитан от историята модел, който се прилага успешно в държави като Великобритания, Германия и Япония. Въпреки това, без установени ясни механизми за баланс, държавата може да премине постепенно в автократия, работейки изключително в интересите на една партия или персона.

4. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПА В ДЪРЖАВИ С ПРЕЗИДЕНТСКА ФОРМА НА УПРАВЛЕНИЕ

В президентските държави, въпросът за разделения на властите обикновено се решава чрез конституционните полномощия на президента. Президентският модел позволява най-изявеното разделение на властите в модерната държава. Президентът обикновено е избран пряко от народа и е на върха на изпълнителната власт, като е отговорен за вземането на стратегически решения за държавата. Въпреки това, в президентските държави има и парламент, който е отговорен за законодателството и контрола на изпълнителната власт. Важно е да се отбележи, че в държавите с такава форма на управление, макар президентът да има значителни конституционни правомощия, те са ограничени от законите и правилата на държавата. Всички действия на държавния глава трябва да се извършват в конституционните рамки и да се уважава принципът на разделение на властите. В случай, че президентът наруши конституционните ограничения и пренебрегне другите две власти, то съответните институции и органи следва да предприемат действия за възстановяване на принципа за разделение на властите. В зависимост от конкретната нормативна уредба в съответната държава, тези действия могат да включват политически, законодателни или съдебни механизми за контрол и отговорност. Един от механизмите, които се прилагат за справяне с проблема е процесът на импийчмънт. Това е процедура, при която парламентът може да обвини президента или друг член на изпълнителната власт за сериозни нарушения на закона или конституцията и да го отстрани от длъжността.

Най-обсъжданите президентски модели сред конституционалистите са президентската република и полупрезидентската република, характерни съответно за САЩ и Франция. Често разглеждан пример е американският, поради ефикасността на механизмите за възпиране и контрол, заложили като идея в Конституцията. В САЩ изпълнителната власт е разпределена между президента и вицепрезидента, законодателната власт е в ръцете на Конгреса, който се състои от Сената и Камарата на представителите, а съдебната власт е възложена на независими федерални съдилища. Съгласно конституционните принципи, трите органа на властта са длъжни да работят заедно, за да могат да запазят интересите на народа. Разделението на властите в двата модела и в различните конституции несъмнено има своите преимущества и недостатъци, а темата се разглежда задълбочено от конституционалисти и юристи. Приложението на принципа не бива да служи като мерна единица за успеха на дадена форма на управление, тъй като факторите за това са множество.

5. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПРИНЦИПА В ДЪРЖАВИТЕ С АВТОРИТАРНА ФОРМА НА УПРАВЛЕНИЕ

Прилагането на принципа на разделение на властите в много случаи зависи и от политическия режим, установен в една държава. Тези, които не се основават на принципа са деспотичните режими, свързани обикновено със злоупотреба с власт, нарушаване на основни права и свободи на гражданите и преследване на опозицията. Въпреки, че живеем в епохата на глобализацията, комуникацията и по света доминира либерално-демократичният начин на управление, немалко държави и народи днес остават ограничени от тиранични и автократични режими. Характерно за този модел на държавно управление е, че властта е концентрирана в ръцете на един човек или на група от хора, в това число и партия, без самостоятелна идеология, които имат пълен контрол над правителството и институциите. Авторитаризмът се определя от Л. Дачев и като диктатура, поддържана на основата на съответен манталитет, чрез пасивност и покорство на масите (Дачев, 2001, стр. 221-222). В тези държави, сред които - Китай, Куба, Северна Корея, Иран и др., разделениято на властите може да бъде формално съществуващо и неефективно, тъй като съответните институции не са независими и не изпълняват свободно своите функции. Това не означава, че принципът не може да се приложи на практика. Напротив, има определени механизми, които могат да бъдат използвани, за да се гарантира по-голяма независимост на различните органи на властта, но това по-скоро представлява „квази“ разделение на властите. Един от тези механизми е номиналното разделение на властите на законодателна, изпълнителна и съдебна. Такъв е примерът с Китай, която е държава с авторитарно

управление. Там Държавният съвет има функциите на изпълнителен орган, Народният конгрес – на законодателен орган, а Народният съд олицетворява съдебната власт.

Друга авторитарна държава, в която само привидно се прилага разделението на властите е Иран. Иран, също като България или Франция, разделя властите на три органа – законодателен, изпълнителен и съдебен, но приликите привършват тук, защото ислямската република има Върховен глава, който се издига на власт по недемократичен принцип и притежава лостове и механизми за въздействие на властите. Неговите правомощия се състоят повече в контрол над общите процеси, като е немислимо приемането на закон без негово съгласие или изпълнението им в разрез с волята му. В съдебния процес, неговата дума е върховна, тъй като той е и религиозен лидер, способен да тълкува най-добре каноните на официалната секта на исляма в Иран. На практика, разделението на властите в авторитарна държава като ислямската република Иран е формалност, с която се определя начина на управление. Политическата свобода, за която пише Монтескьо, е най-ошетена в резултат на това, поради което подобни режими имат проблем с легитимирането си и често се налага да използват тайни полиции и идеологизиране на обществото, за да запазят властта си. Реално, разделението на властите е антитеза на всяка тоталитарна система, в която партията или върховният лидер полагат постоянни усилия да централизират цялата власт под свой контрол (Vile, 2012).

6. НАРУШАВАНЕ НА ПРИНЦИПА И ВЪЗМОЖНИ ИЗМЕНЕНИЯ В СИСТЕМАТА ЗА РАЗДЕЛЕНИЕ НА ВЛАСТИТЕ

Съществуват редица примери за нарушаване на принципа за разделение на властите в различните държави. В Турция, например, след провала на опита за държавен преврат през юли 2016 г., турският президент Реджеп Таип Ердоган започна да увеличава своята власт. В резултат на това властта се концентрира все повече около президента и неговото правителство, а законодателната и съдебната власт са изложени на голямо влияние от страна на изпълнителната. В продължение на тези свои действия, през 2017 г. Ердоган подкрепи, проведения тогава референдум, с който се промени парламентарната система на Турция в президентска система, и се наложи ограничение на мандата на ръководителя на правителството - два пълни петгодишни мандата. По сходен начин правителството на Николас Мадуро във Венецуела е обвинено в опит да консолидира властта си и да ограничи независимостта на съдебната система. Мадуро успя да назначи свои поддръжници на висши длъжности в съдебната система и да ограничи правата на опозиционните партии. Разбира се случаите на нарушаване на принципа на разделение на властите не се изчерпват само с предложените примери, но те са достатъчни да подкрепят тезата, че подобни действия водят до ограничаване правата и свободите на гражданите и създават условия въввеждане на авторитарни методи за управление на държавата.

Справянето с проблема за нарушаване на принципа за разделение на властите може да бъде трудна задача, но все пак съществуват някои механизми, освен посочените до момента, които могат да помогнат. Един от тях е укрепване на гражданското общество, което може да играе важна роля в борбата за защита на разделението на властите. Неправителствените организации, профсъюзите, бизнес общностите и други могат да поддържат и насърчават това разделение, да упражняват натиск върху властта, да изразяват своите възгледи и да защитават интересите на гражданите. Свободните и честни избори са следващият механизъм, който трябва да се приложи, защото те дават възможност на гражданите да изразят своето мнение и да изберат представители, които ще представляват техните интереси в законодателната власт. На следващо място е поддържането на независима медия, която да играе важна роля в контрола на разделението на властите. Не е за пренебрегване обаче и противоположното становище по повод неблагоприятното влияние на медиите върху политиката и обществото. В последните години както в България, така и в целия свят, широка популярност придоби явлението „фалшиви новини“, прилагани под различна форма – манипулация на информация, пропаганда, дезинформация, което оставя траен отпечатък в редица политически, религиозни и социални събития. За пагубното въздействие на фалшивите новини върху сигурността на обществото има редица публикации, сред които са тези на Е. Атанасова (Атанасова, 2020) и В. Дончева. Според В. Дончева „неяснотите и спекулациите около собствеността на българските медии, политическото влияние върху някои от тях, налаганата цензура са сериозна предпоставка за срив в доверието в класическите медии“ (Дончева, 2022, pp. 225-226). Независимостта на медиите е от съществено значение, защото те могат да подкрепят свободните избори, да предават информация и да наблюдават дейността на властта, за да убедят гражданите, че принципът се спазва.

Не на последно място, като реално приложим механизъм може да бъде увеличаването на информираността на обществото и подобряване на образованието по въпросите, свързани с разделението на властите. Този механизъм би спомогнал за по-доброто разбиране на демократичните процеси и насърчаване участието на гражданите в контрола на дейността на властта. Гражданите, които са информирани и образовани, са по-

склонни да се борят за своите права и да изискват отговорност от избраните представители. Тези механизми могат да бъдат ефективни в справянето с нарушаването на принципа за разделение на властите, но са нужни усилия и ангажираност от страна на властите и гражданското общество, за да се гарантира, че този принцип се спазва от държавата.

Вярно е, че „сложните въпроси на социалното съвремие и държавното управление не могат да бъдат свеждани до две алтернативи – „да“ или „не“ (Киров, 2018), поради което опитите да се определи бъдещето на приложението на принципа за разделение на властите е изключително трудно дело. Това се корени във факта, че теорията, в чистата ѝ форма, е неприложима в практиката и се нуждае от други помощни системи като контрол и възпиране, за да се изгълни нейният смисъл. Въпреки ключовата роля на принципа като част от модерната държава, тя се нуждае от задълбочено познание на местната конституция, правови рамки и юриспруденция. Възможностите пред конституционния принцип се разкриват заедно с развитието на обществото. Тенденциите показват, че международни и неправителствени организации ще оказват все по-голямо влияние в разделението на властите, което отчасти е неизбежно, предвид глобализацията на света и развитието на технологиите.

7. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В съвременното общество, в което се намираме, принципът за разделение на властите остава важен инструмент за предотвратяване на злоупотреби и гарантиране на правата и свободите на гражданите. В допълнение към това, той може да допринесе за по-ефективно и прозрачно управление, като гарантира, че всяка власт има своята роля и отговорност. В днешно време, когато светът става все по-сложен и мултикултурен, разделението на властите може да се окаже още по-важен и необходим принцип. Той може да допринесе за по-добро разбиране и управление на различните интереси и групи в обществото, като гарантира, че никоя власт не е по-мощна от друга и че всички имат глас. Въпреки това, както стана ясно от настоящата разработка, разделението на властите не е единственият принцип, който е необходим на съвременната конституционна държава и затова не бива да бъде идеализиран. Заедно с него са необходими и други принципи като независимост на съдебната власт, образовано общество, свобода на изразяване и медийна свобода, за да се гарантират правовата държава и демократичното управление.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Атанасова, Е. (2020). Разпространението на фалшиви новини свързани с пандемията от коронавирус и тяхното влияние върху сигурността на обществото. *Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция 28-29 май 2020г.* (стр. 10222-1030). В. Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“.
- Дачев, Л. (2001). *Учение за държавата*. София: Свидя.
- Димитрова, Д., Йолова, Г., Анреева, А., Благойчева, Х., Недялкова, П., & Богданов, Х. (2022). *Правни и икономически аспекти на държавния контрол за спазване на трудовото законодателство*. Варна: Издателство „Наука и икономика“.
- Дончева, В. (2022). Дезинформацията като политически инструмент. Разпознаване и противодействие. *Международна научна конференция "Съвременни изследвания и технологии за отбраната ARTDef-2022"* (стр. 223-234). София: Институт по отбрана "Проф. Цветан Лазаров".
- Киров, П. (2018). За достойнствата на пряката демокрация. *De jure*, 9(2 (17)), 125-134.
- Мадисън, Дж., & Хамилтън, А. (1997). *Федералистът (Записките на Федералиста)*. София: УИ "Св. Климент Охридски".
- Монтескьо, Ш. (1984). *За духа на законите [1748]*. София: "Наука и изкуство".
- Сивков, Ц. (2021). Понятие за методите на държавно управление. Методи и принципи. Видове методи. *De jure*(1 (22)), 9-21. doi:10.54664/MION9091
- Тропер, М. (1998). *За една юридическа теория на държавата*. (207-220, Прев.) София: АИ "Проф. Марин Дринов".
- Möllers, C. (2015). *Three branches: a comparative model of separation of powers*. Oxford: Oxford University press.
- Vile, M. (2012). *Constitutionalism and the Separation of Powers* (2nd изд.). Indianapolis: Liberty Fund Inc.